

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

A világ, és ahogy rendben van

Kukorelly Endre: *Mennyit hibázok, te úristen*

Tételezzünk fel Kukorelly Endre részéről (legalábbis e kötet erejéig mindenképp) annyi hajlandóságot az alanyi költészetre (vagy annak illúziójára), hogy kimondhassuk: a lírai én mintha egész jól érezné magát. Más részről pedig nem görcsöl. Mármost nem akar mindenáron nagyot mondani, még szépet se feltétlenül.

Helyenként mintha még mondani se akarná, csak hát most mégis mit tegyen, jobb híján ír egy verset.

Ha pedig az alanyi(as)ságnál maradunk, az elbeszélőt (elverselőt, elviccelőt, stb.) akár még *boldognak* is nevezhetnénk. No nem éppen kicsattanóan, harsányan vidámnak, de azért nincs is gond. Kukorelly költészetének e mostani szakasza ehhez mérten különösen könnyed is, bár hangsúlyozottan nem könnyű vagy épp könnyelmű. A dolgok viszont legalábbis (a versek többségének tanúbizonyosága szerint), úgy tűnik, rendben vannak – vele, és úgy általában a világgal is. A kötet pedig így már pusztán a hangvételel is roppant egyedivé válik kortárs líránk kétesen kavargó egyvelegében, ahol többnyire minden megszólalónak piszok rossz kedve van. (Vagy ha nem, igyekszik legalább olyannak látszani.)

Kukorelly E/1-e így másként is játszik a versben, mint a legtöbben teszik. A posztmodern (vagy bármilyen másként is

hívjuk a kordivatot) mostanság szinte megköveteli a költőtől a nyelvi leleményt (vagy annak tüntető és indokolt hiányát, az *elhatárolódást*), ami így gyakran erőltetett és öncélú lesz. Kukorellynél azonban ez az egész játékos dolog magától jön, természetesnek hat (már majdnem leírtam, hogy a személyiségéből fakad), a kötet flott és elegáns. Azon a pár szöveghelyen pedig, ahol feladja vállalt komolytalanságát, sem lóg ki a lóláb, vagy kerül a szólamba fals hang, ellenkezőleg, még jobban (engedtesse meg e ponton a divatos szleng használatát) *átjön* a mondandó.

Mégis, hogy egészen pontosan mi lehet az amúgy megnyerő hamis(kás)sággal, szándékoltnál átlátszó (ál-? naná, hisz, ez a lényeg!) szerénységgel és öniróniával elnevezett kötet alapvető beszédhelyzete, nehéz megmondani. A lírai beszélőnek (színleg) nincs égbekiáltóan fontos mondandója, sőt, ahogy már fent is utaltunk rá, nem is tűnik túl szószátyár alaknak. Az olvasóban pedig fel is merülhet, hogy ha ennyire esetleges a beszédhelyzet, mi mindent *nem mondhat el* a költő. Az már csak hab a tortán, hogy szinte látni, ahogy hamiskás félmosollyal egyben jelzi is (persze csak a sorok közt, gesztusaival), hogy annyira azért őt magát sem érdekli,

amit mond, az elmondottak *hogyanja* pedig végképp nem. Legalábbis így tesz, látványosan, rossz ripacsként játssza túl a könnyedséget, látszólag véletlenül felfedve a szövegek mögött munkáló nem kis költői tevékenységet.

Mielőtt azonban azt hinné az olvasó, hogy e könyvben *pusztán* (!) Kukorelly költői sármja, verseinek bravúros könnyedsége (könnyed bravúrossága, stb.) és, hogy úgy mondjam, szellemes *jópo-fasága* dolgozik, szeretném jelezni, hogy korántsem ezek miatt kiváló olvasmány ez a versgyűjtemény. Holott már önmagában ezek az erények együttvéve is kincset érnek, ez még – mondhatnám – semmi. Legalábbis ahhoz képest, hogy Kukorelly ügyesen és ravaszul pozícionált költői imágója mögül helyenként milyen komplex gondolati és filozófiai tartalmakat bír (a felszínesség üdvös álcájával leplezve) megverselni, legyen szó akár a leginkább Orbán Ottóra emlékeztető gesztussal, kesernyés, maró gúnnnyal írt kiváló (*irod*) ciklusról, meg-rázóan szép emlékversről (1956), költő-versekről (*Szabadság, Petőfi Sándor effektív haszna*), a (*kert*) ciklus harmonikus, keserédes idilljeiről, vagy olyan, egyszerűen szép gondolati-érzelmi konstrukciókról, mint a *Szétrendezés* vagy a *Sírás* című versek.

A meglehetősen ravaszul kiöltött kötet lapjain Kukorelly, a már említett, *úgy teszek, mintha úgy tennék-cselben* (ha egyáltalán jól sejtjük, hogy erről van szó), olyan kérlelhetetlenül ragaszkodik a beszédmód hétköznapiságának és a kommunikációs kontextus (versírás) ehhez képest már hamisnak, mesterkéltnak ható gesztusának állandó egymásra játszatásához, hogy még olyankor sem hajlandó feladni az esetek többségében rendkívül sokszínű és változatos játékot, ahol már nem segíti, hanem inkább gyengíti a versszöveget.

És bár a verseskötet legvégén olyan kiváló művek mentik meg a mundér becsületét, mint a könyv talán legszebb verse, a *Nyugodt Szív* („*A nejlonzacskóit maga / köré pakolja szorosán. / Emberszag. Az ember szaga. / Látod, ez egy ember, szaga van.*”), vagy a *Na hát ilyen állítólag az élet* („*alszom a szívemen / a szívgödör felett*”), illetve az utolsó előtti *Dal* („*A Dunához. Van három / bányató, // és szombatunként van foci. / Erről majd szépen / le kell mondani.*”), azért akad kevésbé működő vers is.

A szövegek ugyanis érdekes módon, mintha minél távolabb kerülnének a klasszikusan *költőinek* tekinthető eljárásoktól, minél kevésbé igyekeznének *versszerű* versek lenni, annál jobbra sikerednének. Kukorelly legújabb kötetének ugyanis elsősorban intellektuális erejében, az egyes versek (bármily démonikus is manapság a következő szó) *jelentésében* rejlik legfőbb esztétikai potenciálja. Ahol inkább a forma uralja a szövegeket és töredékessé, s furcsamód ezúttal több helyett inkább kevesebb értelművé redukálja a versek jelentéstartományát, a végeredmény is kevésbé meggyőző lesz (ld.: *TündérVölgy*).

Így fordulhat elő, hogy akad, ahol szétesik a mű, vagy legalábbis nekem úgy tűnik, mintha nem állna össze a kiváló formaérzékkel egymás mellé helyezett sok elemből a *valami*. Aminek a versekben a kifejtetlenség (és még ha paradoxon is: a terjedelem tekintetében egyúttal megjelenő túlfajtságság) és a költői elhagyás miatt inkább jelentéshetőségeket és értelmezési dimenziókat kéne megnyitnia az olvasók számára, mintha épp bevágná ezeket az orruk előtt (*jó? Ott. 2000 leütés; Mozogatlás; Lélek; Naplóvers* stb.). És bár az ilyen részek sajnálatos és szerencsétlen módon a kötet utolsó harmada-negyede felé megszaporodnak, még így is csak

elenyésző töredékét adják a teljes könyvnek, az olvasásélményen érdemben nem rontanak. Merthogy a *Mennyit hibázok, te úristen* esetében nem pusztán szofisztikált fogalmazási fordulat olvasásélményt emlegetni: ez a kötet valóban élményként, üdítő, kellemes, szórakoztató, mégsem felszínes olvasmányként játszik a befogadóval, újra- és újra- (meg újra)olvasásokra készítetve őt, hamiskás kacsintásokkal végtelenség-

mű idézőjelbe téve minden egyes szavát, amíg az utolsó oldalra érve minden alkalommal odáig nem jutunk, hogy ez a világ, bármily szar is, végső soron azért egészen rendben van. És ami azt illeti, legalábbis, amíg születnek olyan kötetek, amelyek ezt az illúziót hitelesen fenn is tudják tartani, ez még talán igaz is.

(Kalligram, Pozsony, 2010)

CSEHY ZOLTÁN

Ösztönén és énhatár

Birtalan Balázs: *Művirágok a szimbolizmus oltárára*

Lenne önmaga Sancho Panzája? Kérdezhetnénk is akár Birtalan Balázs *Lovagregény* című verse alapján csak úgy bele önmagunk vagy az olvasó donquijotizmusába. A *Művirágok a szimbolizmus oltárára* című kötet egyik központi tárgya ugyanis a kilátástalanság feldolgozhatósága, társtalansága.

És az ehhez társuló humor vagy humornak ható nekikeseredés, a kibicsaklott szójáték immár visszavonhatatlan megkeseredése a mondatba való belépésekor. Már a nyitóvers, az *Egy karrier meg nem születése* is erről a bizarr helyzetről vall: a vers önmaga végére szeretne pontot tenni, de a központozás hiánya ellehetetleníti ezt a klasszikus gesztust. Ez az önmagába minduntalan visszatérő küzdelem valóságos szélmalomharccá válik az én határain belül. A léttér azonban generált valóság, önmagunktól

független terep, melyet a „gép-idő” ural, a „kvázi-végtelen” szimulációja. A virtuális világot egy „lágy mozdulat” irányítja ugyan, mely a teremtésmozdulat gesztusát idézheti fel az olvasó számára (*Gépidő*), ám a „megfájluló” gondolat léttére belép az emberébe is s a testellen létezők virtuális

terébe áramlik – Birtalannál nagyjából a képzelettel telítődő emberi szellem terepe ilyen. Az én helye ebben a térben fokozottan bizonytalan: e verskötet egyik nagy témája a *Két pszichobagatell* című versben megjelenő én-elkülönülés. Az ösztönén mint az életösztön letéteményese, a biológiai tudás hordozója a túlélés zálogaként funkcionál: a kötet retorikai anyaga is leképezi ezt a technikát, amikor a szójátékok vagy nyelvi anomáliák, irodalmi intertextusok asszociatív sarjadásaként jön létre a vers

teste. A világ és az én határainak konfliktusát megjelenítő második (patetikus) bagatell pontosan a létre sem jövő én határait félti: e bagatell retorikai megvalósulása a folytonos határátlépések regiszterkeverő beszédmódjában ölt testet a kötet nyelvi terében (pl. „ha igen mire vársz / borulj már térdre bazmeg” – veti oda a *Kívül a rácson* című vers végén, melynek mottója Isten létének egy paradox bizonyítékával biztosítja a transzcendensbe hajló felütést).

A bagatell (nem pusztán weöresi kombinációs értelemben) a kötet egyik szinte műfajjá generálódó megnyilvánulási formája, a haiku (tisztá formában lásd a *Szezonvégi leltár* című verset), az epigramma és olykor a limerick technikáinak elegyítésével jön létre. A kötet cím művirágai is legalább kettős értelmezésre adnak lehetőséget: részint a giccs, az utánzat, a bagatell minőségeit idézik meg, részint arra a kavafiszi gondolatra vezethető vissza, mely éppen a hagyományos utánzáselméletekkel szemben a természeti szép agressziójának ellenében a mesterséges vagy akár mesterkéltségszerűség emberi karakterét hivatott erősíteni.

A *Furcsán szökken a pentameter-sor elő* című egysoros („Tóth Gyula vízvezeték-szerelő és bádogos.”) Weöres-parafrazis („Tóth Gyula bádogos és vízvezeték-szerelő.”) lényegében a stilizáltsággal való leszámolás egyik legsikerültebb bizonyítéka: finom inverziója a metrum halálához vezet, mely helyreállítható ugyan, de akkor már kilépünk Birtalan világából és Weöres stilizált esztéticizmusának hangzásfetisizmusába kerülünk át. A metrum problémája a *Három haiku* záró sorában is megjelenik: „Semmi sem töké”, mondja a verssor, így, fragmentáltan, beletörve a kötelező öt szótagba. A metrum és a metrikusság szabályossága és a nyelv betörhetetlen-

sége Birtalan költészetében szimbolikus gesztusként kerül felmutatásra. Ez a technika a hagyományhoz való viszonyt is eredendően befolyásolja: A költő című versben ez pregnánsan jelentkezik. Itt Poe leghíresebb költeménye lesz a formai keret, melybe a húres madár nehéz szimbolikájából kivetkőzve piszkít bele. A tollázkodó artiztikum ereje is megtörik, a helyére valamilyen ritmusos narráció lép, mely leginkább a verses fabula sajátja. A kötet egyik legnagyobb vállalkozása az *Emlékkoszorú* című szonettkoszorú, melynek hangneme jelentős mértékben elüt a kötetegész struktúrájától: nyelve konzervatív, és furcsa módon a leginkább Faludy György panteisztikus, nosztalgikus-csevegő szonettjeit idézi meg, még a narráció szempontjából a legszívszorítóbban őszintének konstruált helyeken is. A *Másik margóra* című szerelmes vers már a címe miatt is figyelmet érdemel: a margó a peremlétezésre utal, és egyúttal a lapszéli szövegegzisztenciára, miközben parodisztikus éllel idézi meg a magyar irodalom egyik nagy beteljesületlen szerelmi sztoriját: „Nem produkálok nagy félrecsúszásokat / (hisz nyakkendőm nincsen: pólón hülyén mutat)”. Birtalan verseinek egy rétege hatványozottan a rejtegetésről, a marginális létezésről szól, jobban mondva sejtet a legtöbbet, és ez szövegeinek egyik legfőbb ereje és intenzitásuk felfeszlődésének gátja is egyben. A címadó versben pl. így ír: „(Itt még hiányzik egy sor.) / Jaj, azok a kék szemek! / Kék szemek!” Épp a hiányzó sor válik a legizgalmasabbá: vajon elhallgatásról van szó, vagy a megfogalmazhatatlanságról mint nyelvi kudarcról?

Birtalan kötetében tematikusan erőteljes a hit és az ego koherenciájának vizsgálata is, s épp ez a vonatkozás csempészi a legtöbb lendületet a szövegekbe:

e versek az exegézis privát formáit jelenítik meg, az önmagunk számára értelmezett léteződések világát. Az *Exegézis, repedt poltarakra* című ciklus számos naiv megszólalása épp azáltal emelkedik költői erejűvé, hogy a nyelvi kíméletlenség és keresetlenség kellős közepére odacsempészi a transzcendenciát: „Betartanak nekem a parancsok, / hogy kvittek legyünk, én is betartom őket, / s ha pont pénteken pecézem ki a nőket / paráznamód, hát összeteszem a mancsot” (*Hit-elrontás*). Ez a rögtönzött rigmus képes örvényné tágulni, és egy „tételbe” („Nincs oly szép tan, mit agyon ne csapna a giccs”), majd epigrammacsattanóba torkollni. Az igazság kizárólagosításának kérdése a hitbéli bizonyosság kizárólagosságával szembeállítva teremt feszültséget az *Én mondom* című versben. A *Köklér évszakok* kisciklus erőteljesen kérdőre vonja a hagyomány integritását: A *Hó takaró el* kezdetű szöveg evidens allúziói bagatellizálják a Petőfi-vers külsőségeit, a tragikumot pedig trivializálva folytatják át a komikumba. A *Dance macabre* szójátékai a nyelvi változást nyomon követő értelmezhetőség feszültségterében válik működőképessé, s leginkább Tandorit idézi. A magánhangzók illanása és átalakulása, a más-salhangzók kiszolgáltatottsága hatványozott filozofikumot rejt, miközben a szöveg elsősorban egy zeneiségében érzékelhető folyamat mentén szerveződik. A *Táncrend* kusza idézetkollázs szintén valamiféle szövegpusztulást, valamiféle szövegkeveredést, foszlá-

nyosságot közvetít, miközben a memória a szervezett nyelviségre vonatkozó asszociatív tudását figurálja ki. Az emlékezés elsősorban zenei, és csak másodsorban értelmi természetű, sugallja a szöveg. Kétségtelen, hogy épp e Birtalan-szöveggel kapcsolatban merülhet fel a legtöbb probléma is: ez a szójátékon, a populáris regiszterre tett folytonos utalásokon alapuló költészet-típus napjainkban kimerülni, elerőtlenedni látszik, amennyiben nem tud túllépni a technikai kifogástalanság magától értetődő elvárásain. A *Sík tranzit* sorozat darabjaiban ez a tendencia tovább érvényesül, ám meg is törik: „Másfél mázsája húgyban-szarban / ázik, de füstöl, mintha Etna. / 1 perc 15 másodperc – / és elcsikkült a cigaretta.” (*Életképek*). Az *In fine* című latin nyelvű vers, vagy jobban mondva a meditáció vagy imádság archaikus műfaját idéző szöveg központi jelentőségű, mivel liturgikus fordulatai kikezdhetetlenek maradnak, itt nem érvényesül a bomlás, a fragmentáltság lehetősége, hiszen a latin immár lezárt nyelvnek látszik, stabil valóságok hordozója, kapaszkodó a bizonyossághoz.

Sajnos, a kötetben sajnálatos zavarok is akadnak, pl.: „Csupasz mellednek tört szegezve / kötőszók, névmások menetelnek”, s egyes versek túl könnyen kiszolgáltatják magukat a szójátékok csábításának (ilyen pl. a remek Anakreón-intertextussal dolgozó *Koroló* vagy a rímorgiás *Falvédő*).

(*Katalizátor, Budapest, 2009*)